

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVII
2021

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

CUPRINS

Actele Conferinței „Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII”

Maria Magdalena Székely, <i>Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII (Cuvânt înainte)</i>	11
Radu Cârциumar, <i>O ipoteză privind datarea primei fresce din Biserica Domnească a Târgoviștei în vremea lui Mihnea Turcitul</i>	17
Liviu Marius Ilie, <i>Domnia și cancelaria – danie și cronologie în perioada Paștilor în Țara Românească (secolul al XV-lea)</i>	27
Maria Magdalena Székely, <i>Daruri, mărfuri și obiecte de prestigiu la curtea Moldovei în secolul al XVI-lea</i>	33
Minodora Cârциumar, <i>Inelul jupâniței Vlădae. O descoperire arheologică și implicațiile ei istorice</i>	59
Ștefan S. Gorovei, <i>În căutarea „patriciatului” pierdut. O revenire</i>	77
Marius Păduraru, <i>„Pe vremea ce au fost Mareș banul vornic mare, fiind mare și putêrnecu”. Adăugiri la biografia marelui dregător muntean Mareș Băjescu</i>	89

Daniela Orzață, <i>Ancient library of Alexandria foreign book fund</i>	111
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>Soldats provenant du milieu rural de la province de Mésie Inférieure dans les légions romaines</i>	129
Iulia Dumitrache, <i>Haine pentru soldați: contracte cu statul roman și afaceri personale</i>	135
Fabian Doboș, <i>Augustin – al doilea Atanasie</i>	143

Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>The doctrine of lawful rebellion in the princely proclamations of the French wars of religion</i>	151
Sorin Grigoruță, <i>„A slujit domniei mele cu dreptate și cu credință”. Câteva considerații privitoare la Andrei, hatmanul lui Petru vodă Șchiopul</i>	165
Eduard Rusu, <i>Muzica nunților domnești</i>	189
Gheorghe Lazăr, <i>Danii românești în favoarea așezămintelor ortodoxe sud-dunărene. Noi mărturii documentare</i>	201
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Crâmpeie din istoria Bisericii Sfinții Teodori din Iași prin însemnări de odinioară</i>	219

Cuprins

Alexandru-Florin Platon, <i>Evenimentele anului 1821 în corespondența unui negustor genevez din Odesa: Jean-Justin (Jules) Rey</i>	231
Cristian Ploscaru, <i>Between the diplomacy of war or peace and the Ottoman occupation of the Romanian Principalities (1821-1822)</i>	245
Laurențiu Rădvan, <i>Un plan necunoscut al orașului Târgoviște din 1831</i>	265
Mihai-Cristian Amărieuței, Simion-Alexandru Gavriș, <i>Administrația moldoveană la începutul perioadei regulamentare: funcționarii Ministerului de Interne și ai Comitetului Sănătății (1834)</i>	279
Andrei Melinte, <i>Din istoricul înființării orașelor din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	301
Remus Tanasă, <i>Between "millet" and self-determination: the Ottoman-Armenian case</i>	321
Aleksandr Stykalin, Ioan-Augustin Guriță, <i>Din corespondența arhimandritului Iuliu Scriban cu arhiepiscopul Arsenie Stadnički păstrată la Moscova</i>	331
Ștefan Crăciun, <i>Nicolae B. Cantacuzino – primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1911-1912)</i>	355
Claudiu-Lucian Topor, <i>German administration in Romania under military occupation: everyday life in the vicinity of the operations army (1916-1918)</i>	365
Stefano Santoro, <i>The image of Bolshevism in the Italian public opinion, 1917-1919</i>	377

Lucian Leuștean, <i>New contributions on the dispute at the Peace Conference (February-March 1920) concerning the Romanian-Hungarian border</i>	391
Krzysztof Nowak, <i>Motivations, obstacles and complications on the path of Polish diplomacy to an alliance with Romania. Reflections on the 100th anniversary of the Polish-Romanian military alliance of 1921</i>	405
Árpád Hornyák, <i>The League of Nations loan to Hungary in 1924 with special regard to Yugoslav aspects</i>	421
Ionel Moldovan, <i>Noi considerații privitoare la înființarea Facultății de Teologie din Chișinău (1926)</i>	443
Andreea Dahlquist, <i>Romanian propaganda in Sweden during the Second World War</i>	459
Elena Dragomir, <i>Relațiile comerciale cu Occidentul în concepția economică a României postbelice. Argumente pentru o nouă perspectivă de studiu</i>	475
Daniel Lazăr, <i>30 de ani de la destrămarea R.S.F. Iugoslavia. Despre politică, societate și „cultură de masă” – considerații</i>	495

<i>In memoriam: Mihail Vasilescu, Ioan Caproșu, Ion Agrigoroaiei</i>	507
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	513
EUSEBIU DE CEZAREEA, <i>Istoria bisericească</i> , traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Teodor Bodogae, ediție revizuită de Tudor Teoteoi, Basilica, București, 2020, 560 p. (PSB, s.n. 20) (Nelu Zugravu); <i>Beyond Ambassadors; Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy</i> , ed. Maurits Ebben și Louis Sicking, Leiden, Editura Brill, 2020, 236 p. (Mihai Covaliu); Rebecca Haynes, <i>Moldova: A History</i> , London,	

New York, I. B. Tauris, 2020, xvi + 240 p. (*Laurențiu Rădvan*); Carol Iancu, *Evreii din Hârlău și împrejurimi. Istorie și memorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 250 p. (*Dănuț Fotea*); Victor Taki, *Russia on the Danube: Empire, Elites, and Reform in Moldavia and Wallachia 1812-1834*, Budapest, Vienna, New York, Central European University Press, 2021 (*Cristian Ploscaru*); Mirel Bănică, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, Iași, Editura Polirom, 2019, 472 p. (*Monica Chicuș*); David E. Nye, *American Illuminations. Urban Lighting, 1800–1920*, Cambridge, The MIT Press, 2018, x + 280 p. (*Simion Câlția*); Mihai Ștefan Ceaușu, Ion Lihaciu, *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studiu și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 374 p. (*Ioan-Gabriel Chiraș*); *Universitatea din Cluj în perioada interbelică*, vol. III, *Facultatea de Litere și Filosofie*, coordonator Ana-Maria Stan, editori Ioan-Aurel Pop, Simion Simon, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, 364 p. (*Dragoș Jipa*); Radu Ioanid, *Pogromul de la Iași*, ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu, prefață de Alexandru Florian, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Polirom, 2021, 142 p. (*Mihai-Daniel Botezatu*); Michael Shafir, *România Comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor Press, 2020, 432 p. (*Andrei Mihai Rîpanu*); *Panorama comunismului în România*, ed. de Liliana Corobca, Iași, Editura Polirom, 2020, 1150 p. (*Daniel Chiriac*).

Abrevieri

Evenimentele anului 1821 în corespondența unui negustor genevez din Odesa: Jean-Justin (Jules) Rey

Insurecția eteristă din 1821 și agitațiile provocate de ea în sudul Rusiei, la Constantinopol, în Peninsula Balcanică, Grecia continentală și în Arhipelagul egeean nu au suscitât numai emoția cancelariilor europene și o intensă activitate diplomatică. Ecoul lor a fost mult mai amplu și divers, inclusiv printre oamenii obișnuiți, simpli spectatori ai evenimentelor respective, a căror viață a fost scoasă din făgașele obișnuite de întâmplările de atunci și de implicațiile lor. Așa s-au petrecut lucrurile cu unul dintre nenumărații negustori străini din Odesa – și, probabil, nu numai cu el – care, pentru un timp, și-a văzut afacerile perturbate de tulburările din acel an fatidic. Numele său este Jean-Justin Rey sau – mai pe scurt – Jules Rey cum îi spuneau familia și apropiații și se semna el însuși. Despre acest personaj va fi vorba în rândurile care urmează. Cât a aflat Rey din evenimentele care se desfășurau atunci în Principate, la Constantinopol și în Europa? Cum le-a redat și interpretat el în corespondența de afaceri pe care o purta cu asociatul său, Léonard Revilliod¹, din ce motive a făcut-o și ce ne spun toate aceste lucruri despre personalitatea sa? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări în cele ce urmează.

Jean-Justin Rey (numit, potrivit obiceiului genevez prin care bărbații căsătoriți adoptau și numele de familie al soției, Rey-Magnani, dar pe care îl vom desemna de aici înainte, simplu, Jules Rey) a văzut, ca și Revilliod, lumina zilei la Geneva, la 1 august 1791, ca fiu al lui Jaques [sic!] Rey (1754-1847) și al Mariei (Marie), născută Filliol (1760-1791)². Din biografia familiei, deducem că membrii

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; alexandru.florin.platon2009@gmail.com.

¹ Despre biografia lui Léonard Revilliod și perioada pe care a petrecut-o la Odesa (1809-1824/1825), când a călătorit de două ori și în Moldova, vezi cartea noastră, Alexandru-Florin Platon (editor), *Doi călători elvețieni și lumea românească la începuturile modernității (1808-1811): Léonard Revilliod și Charles René Pictet de Rochemont. Mărturii inedite*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, p. 9-117 (Introducere) și *passim*.

² Biografia lui Jules Rey a lăsat puține urme documentare. Principala sursă despre acest personaj este o istorie a familiei, elaborată de unul din urmașii săi, Marcel Rey, tipărită în 1950, în regie proprie. Aflată astăzi în biblioteca Arhivelor de Stat din Geneva, sub cota 3752 (RéS) și intitulată *Petite chronique des Rey de Villette*, cartea (202 p.) se întemeiază, în principal, pe o vastă arhivă privată (a familiei, de fapt, enumerată în anexe), dar ceea ce spune aici autorul despre viața lui Jules Rey trebuie

acesteia erau destul de înstăriți. Jaques Rey moștenise de la tatăl său (Étienne Rey-Sestié, 1727-1813) o mică întreprindere de fabricat și vopsit postavuri și o moară pe Ron, nu departe de impozanta casă în care locuiau el și ai lui. Schimbările prin care a trecut orașul după izbucnirea Revoluției Franceze și în timpul războaielor napoleoniene (culminând cu anexarea Genevei la Franța, în 1798 și transformarea ei în capitala unui nou departament, cel al Lemanelui) nu par a fi afectat afacerile lui Rey-tatăl, care și-a extins numărul de mori, și-a perfecționat mașinile de fabricat postavurile și a înființat o tâmplărie, cumpărând mai târziu și o mică fabrică de șaluri³.

Tânărul Jean-Justin (Jules) nu a rămas la Geneva pentru a dirija afacerile tatălui și a administra proprietățile familiei din oraș și din afară. Biograful lui nu spune ce a făcut băiatul până la vârsta de 19 ani, când – afirmă el – a intrat în casa de comerț a mătușii sale, „Mme d’Espine-Filliol”, sora mamei, care murise când îl născuse. Cine știe cât a stat aici și dacă a lucrat efectiv (cel mai probabil, nu) pentru că, în primăvara anului 1810, Jules Rey – scrie același biograf – s-a strămutat în Rusia, la Odesa, împreună cu vărul său, Jean D’Espine (1783-1859) și familia acestuia. Data călătoriei este corectă, pentru că o putem verifica și din alte surse. Jean D’Espine se ducea la Odesa (unde a ajuns în aprilie sau mai 1810⁴) pentru a i se alătura asociatului său în afaceri, Léonard Revilliod. Așa cum am arătat în altă parte, el și Revilliod înființaseră la 1 august 1809 o societate comercială („D’Espine, Revilliod & C-ie”), a cărei misiune era de a cumpăra și vinde diverse mărfuri „în orașul și portul rus al Odesei”⁵, aflată, în acei ani, la apogeul unei mari dezvoltări⁶. Biograful lui Rey afirmă că societatea „avea o poziție de prim-plan în exportul grânelor, blănurilor și a cânepei [„precum”] și în importul de produse manufacturiere, creșterea animalelor și transportului maritim în Marea Neagră”⁷. În realitate, amploarea afacerilor celor doi era infinit mai modestă, fiind departe de anvergura unor firme ca aceea dirijată de grecul Dimitrios Inglesis, de exemplu, unul din cei mai puternici comercianți din oraș sau în comparație cu societatea condusă de francezul Charles Sicard, originar din Marsilia, un personaj de asemenea foarte cunoscut în acest mediu.

Casele de comerț din Odesa făceau un schimb intens de produse (grâne, lemn, materiale de construcție, cânepă, săpun etc.) peste tot în lumea mediteraneeană și în țările din Occident, traseul lor oprindu-se în porturile italiene (Genova, Livorno) și la Marsilia, după ce trecea prin Constantinopol. Aceste afaceri nu au fost tot timpul înfloritoare. De-a lungul timpului, ele au suferit destule

coroborat, pe cât posibil, cu surse independente, întrucât afirmațiile sale conțin destule imperfecțiuni de detaliu (am identificat noi înșine câteva, pe care le-am corectat tacit, în urma verificării cu informațiile din arhiva lui Léonard Revilliod). Detaliile biografice care urmează provin, toate, de aici.

³ Cf. Marcel Rey, *Petite chronique des Rey de Villette...*, p. 45-48.

⁴ Vezi Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 39.

⁵ *Ibidem*, p. 36.

⁶ Pentru scurta istorie a acestui oraș la începutul secolului al XIX-lea, *ibidem*, p. 30 *sqq.*, cu referințele bibliografice de acolo.

⁷ Marcel Rey, *op. cit.*, p. 56.

suișuri și coborâșuri, ca urmare a unor accidente de parcurs (precum epidemia de ciumă din 1812) și a evoluției sinuoase a relațiilor dintre Rusia și Imperiul Otoman.

Nu știm ce a făcut tânărul Rey la Odesa între 1810 și 1817, până a devenit unul din giranții firmei comerciale întemeiată de D'Espine și Revilliod. Biograful său, lăudându-l puțin cam mult, scrie că „a desfășurat o activitate debordantă” în serviciul unchiului său, învățând, în același timp, rusa (pentru a se înțelege cu guvernul și administrația locală), germana („pentru a se înțelege cu evreii”, care erau „foarte numeroși”) și italiana („pentru afacerile care se tratau în Levant”)⁸. În rest, se distra vânzând și călărind în stepă sau naviga pentru treburile firmei prin porturile Mării Negre⁹. Cu aceleași treburi, în timpul unei călătorii la Geneva, Rey a trecut în ianuarie-februarie 1814 și prin Iași, zăbovind aici, cum aflăm din scrisoarea pe care i-a expediat-o la 10 februarie 1814 lui William Revilliod, preț de trei sau patru zile, pentru – scrie el – a-și „pune la punct hârtiile [adică documentele de călătorie]”. Din păcate, călătorul nu dă prea multe detalii despre sejurul impus de împrejurări din capitala Moldovei, în afară de faptul că a locuit la un han (nenumit), unde, din opt persoane întâlnite acolo, cunoștea șase, printre care și un pastor (preot?) pe nume Gaillard, personaj ciudat, care colinda orașul căutând să vândă (sau să plaseze) un „balsam” (*beaume*) pe care nu-l voia nimeni¹⁰.

În 1817, în urma retragerii lui Revilliod și D'Espine de la conducerea societății, Jules Rey – asociat cu William Revilliod, fratele cadet al lui Léonard și cu încă doi parteneri – a devenit principalul ei girant, firma fiind rebotezată „Rey, Revilliod & C-ie”¹¹. Cu un an mai înainte, se căsătorise cu o tânără de 16 ani, Thérèse Magnani, din familia unui negustor italian stabilit, ca și Rey, la Odesa, care i-a dăruit, între 1818 și 1824, trei copii (o fată și doi băieți). Nașterile și o sănătate destul de fragilă au ținut-o pe tânăra soție, în majoritatea timpului, departe de soțul ei.

Sub noua conducere, casa de comerț al cărei administrator (nu șef, cum scrie biograful lui) ajunsese Rey a devenit – aflăm din aceeași sursă – „puternică și respectată”¹². Activitatea ei ar fi fost chiar „strălucitoare” (*brillante*)¹³, dar toate

⁸ *Ibidem*, p. 57.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Iată acest fragment integral, cu ortografia autorului: *Je partis pour Jassy où j'arrivai en 24 heures. Là je dus de nouveau m'arrêter 3 jours ou même 4 pour mettre mes papiers en règle. Je trouvai dans l'auberge où je logeai sur 8 personnes 6 de ma connaissance, entre autres le père Gaillard qui promenait son beaume par toute la ville de Jassy sans rencontrer autant d'amateurs qu'il le voudroit bien, il me semble qu'il ne fait pas flores ; il va de matin au soir fatiguer les maisons où on a bien voulu le recevoir de ses contes à dormir debout & de son ennuyeuse personne aussi devez vous vous attendre à le revoir avant peu. Me voilà maintenant sur la route de Cernowitz – încheie el relatarea despre Iași (Archives d'État de Genève (în continuare: AEG), Fonds: Famille Revilliod-de-Sellon. Série: Famille Revilliod. Côte du document: Archives privées 121.62/71 (*Lettres de J. Rey à William, 1814-1824*)). Să mai precizăm că destinatarul scrisorii, William Revilliod, era fratele lui Léonard, sosit și el la Odessa pentru a-l ajuta la afaceri, iar scrisoarea este expediată din Geneva.*

¹¹ Cf. Alexandru-Florin Platon, *op. cit.*, p. 113 și nota 328.

¹² Marcel Rey, *op. cit.*, p. 57.

¹³ *Ibidem*, p. 58.

aceste afirmații sunt cel puțin exagerate, fiind contrazise atât de corespondența posterioară anului 1817 dintre Léonard Revilliod și Jean D'Espine, cât și de scrisorile lui Rey însuși, trimise celui dintâi, despre care vom vorbi imediat. În 1824, afacerea a fost lichidată, Rey și Revilliod reîntorcându-se la Geneva, primul la soția care tocmai îi născuse al treilea copil, al doilea la locuința sa din piața „catedralei” Sf. Petru, unde va rămîne pînă la moarte (1867).

Jules Rey nu a stat acasă mult timp. În 1827, simultan cu anevoioasa lichidare a unei afaceri ratate (la Berdîcev/Berdîciv, în Ucraina poloneză), în care el și asociații săi (Revilliod și D'Espine) investiseră o parte din ceea ce câștigaseră din vânzarea firmei de la Odesa, genevezul s-a instalat ca fermier la Pogrebitch (tot în Ucraina de astăzi), locuind aici pînă în 1836, când, la solicitarea autorităților austriece, a acceptat să preia direcțiunea „Primei Companii Imperiale și Regale de Navigație pe Dunăre” a corăbiilor cu abur (*Erste Kaiserliche und Königliche Privilegierte Donau Dampschiffahrt Gesellschaft*)¹⁴.

Rey a ocupat 10 ani acest post, strămutându-și reședința la Viena, unde i s-a alăturat, în 1839, și familia. Biograful său afirmă că activitatea sa în fruntea companiei i-a atras aprecierea președintelui ei, contele Szechenyi, și a membrilor comitetului director, care, la retragerea din funcție, i-au dăruit un frumos diptic legat în catifea violetă, ornat cu două basoreliefuri în miniatură, din argint aurit, înfățișând emblemele Companiei, însoțit de o lungă și elogioasă dedicație¹⁵.

Jules Rey a rămas în capitala Imperiului pînă la moartea soției, în 1853, când s-a mutat la Pesta, la fiica cea mare, Anne, căsătorită cu un om de afaceri din Geneva, Jules Darier. Aici a închis ochii la 2 aprilie 1864, în vîrstă de 73 de ani¹⁶, după o viață – se poate spune – plină, care îl purtase prin multe locuri, făcându-l martor al câtorva evenimente memorabile. Unul dintre acestea a fost și insurecția greacă din 1821, cu câteva din episoadele căreia l-a ținut la curent pe Léonard Revilliod, în corespondența lor din acel an.

Din scrisorile pe care le-a primit de la Jules Rey, Revilliod a păstrat 35, aflate astăzi în fondul care îi poartă numele, la Arhivele de Stat din Geneva¹⁷. Prima dintre ele datează din 26 martie 1819, iar ultima, trimisă din Berdîcev/Berdîciv, poartă mențiunea 12 august 1824¹⁸. Majoritatea lor sunt expediate din Odesa, fiind recepționate de Revilliod la „Ginevka”, proprietatea sa aflată la 8 ore de oraș, unde Léonard se retrăsese în 1817 pentru a se putea ocupa

¹⁴ *Ibidem*, p. 60-61. Pentru istoria acestei importante companii de navigație, vezi, de curînd, Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călători, spații, imagini, 1830-1860*, București, Editura „Humanitas”, 2021, p. 52-56 sqq.

¹⁵ Marcel Rey, *op. cit.*, p. 62-63.

¹⁶ *Ibidem*, p. 62.

¹⁷ Sub cota: Archives privées 121.29, această corespondență se păstrează astăzi la AEG, Fonds: Famille Revilliod-de-Sellon. Série: Correspondance privée et papiers divers de Léonard Revilliod [1810-1828]. Toate scrisorile despre evenimentele anului 1821, citate în rândurile care urmează cu ortografia autorului, fac parte din acest fond, ale cărui coordonate de identificare le menționăm aici o dată pentru totdeauna. Intervențiile noastre în citatele din scrisori au fost semnalate prin [].

¹⁸ Datarea implicată a tuturor scrisorilor este după stilul vechi.

de crescătoria de oi înființată acolo în 1811. Alte scrisori (din 10 august, 25 septembrie, 16 octombrie, 29 noiembrie și 10 decembrie 1820) sunt trimise din Geneva, Paris, Hyères, în timpul unui lung periplu făcut de Rey acasă și în Franța, pentru a se îngriji de sănătatea fragilă a soției și a stabili unele contacte de afaceri¹⁹.

Subiectul acestei corespondențe este foarte divers: Rey îl informează pe patronul și asociatul său despre mersul afacerilor, diverse persoane cunoscute de amândoi, noutăți din Odesa, întâmplări cotidiene, uneori chiar și despre starea vremii. Vești în legătură cu evenimentele din 1821 apar, printre alte subiecte, în numai 10 scrisori, cuprinse între 9 martie și 30 decembrie din acel an. Deși sunt extrem de fragmentare, ca piesele unui *puzzle* care nu îngăduie sesizarea unui contur mai amplu, aceste frânturi pun totuși, în lumină câteva din momentele mai importante ale insurecției grecești.

În prima dintre scrisori (datată în Odesa, la 9 martie 1821), Rey îl informează pe Revilliod de sosirea în port a unei corăbii cu câteva mărfuri pentru ei. De la căpitanul vasului, probabil, aflase că „totul era liniștit la Constantinopol” și că „Dl. Stroganoff” îl înștiința pe „Dl. Conte”, adică pe Langeron, guvernatorul orașului, că „dezavuase față de Poartă”, conivența pe care i-o atribuiau grecii. Tot pe seama lui Stroganov, Rey pune următoarea afirmație: „El [adică ambasadorul Rusiei – n.n.s., Al.-F.P.] a declarat că nu vrea să dea nicio protecție boierului valah care se află în fruntea răzvrătiților, deși poartă uniforma rusă...”²⁰. De bună seamă, este vorba aici de Tudor Vladimirescu și de condamnarea ridicării sale de către Țar, survenită chiar în zilele respective²¹.

Următoarea epistolă (nedată, dar aproape sigur posterioară celei de mai sus, întrucât a fost îndosariată de destinatar imediat după ea) evocă reculul înregistrat de mișcarea grecilor și răcirea entuziasmului pentru insurecție în Odesa, unde, unul din frații Ipsilanti, sosit de la Iași „pentru a recruta oameni și bani” se

¹⁹ La 25 septembrie 1820, Rey îi scria din Paris lui William Revilliod că urma să se ducă și la Nisa, Genova și Livorno (după ce trecuse prin Marsilia). Aparent, succesul acestor deplasări a fost mediocru. *Tu auras vu par mes lettres de Marseilles que je n'y ai rien fait absolument [...] à Paris je ne compte pas sur d'avantage et je n'attends pas mieux de ma course à Nice, Gènes et Livourne quoique je soye bien las de rouler, obsédé de voir chaque jour de nouveaux visages qui m'accueillent froidement ; obligé de baisier et tâtonner toujours pour saisir le ton qui répond à leur oreille, je n'en continue pas moins mes visites en cherchant à augmenter les cercle de nos relations* (AEG, Fonds: Famille Revilliod-de-Sellon. Série: Famille Revilliod. Côte du document: Archives privées 121.62/71 (*Lettres de J. Rey à William, 1814-1824*); vezi și *supra*, nota 10).

²⁰ Iată integral acest fragment: [...] *Quelles nouvelles politiques vous donner. D'après votre départ il semble que la tempête qui nous menaçait s'ait apaisée. Nous avons vus arriver le capitaine Vidu [...] porteur de quelques marchandises pour nous. Tout était tranquille à Constantinople & Mr Stroganoff mande à Mr le Comte qu'il a désavoué à la Porte la connivence que les Grecs lui supposent. Il a déclaré ne vouloir donner aucune protection au boyard Valaque qui est à la tete des Insurgés quoiqu'il porte l'uniforme Russe [...]*.

²¹ Emisă la 23 februarie (7 martie) 1821, depeșa prin care Alexandru I condamnă evenimentele din Țara Românească a ajuns la București la 5/17 martie, fiind comunicată celor doi caimacami la 17/29 martie, Tudor luând oficial cunoștință de ea la 18 sau 19 martie (Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești, 1821-1822*, București, 1945, p. 226).

lovește de refuzul compatrioților săi: „... Fiecare își astupă urechile – scrie Rey – iar el [„Ipsilanti- cadet”, n.ns. – Al.-F. P.] poate să strige mult și bine, ca Demostene, ... nimeni nu-l va asculta, pentru că nu există surzi mai răi decât cei care nu vor să audă”²². „Sărmanii greci – conchide el – sunt complet dezmeticțiți (*dégrisés*) astăzi și – adaugă emitentul folosind o expresie probabil uzuală atunci, dar obscură acum – au coada arsă frumos de tot”. Nu întâmplător, din cauza descurajării generale față de cauza răzvrătiților, piața armelor scăzuse în oraș cu 70%, iar unii din efortii organizației au fost chiar bătuți, luând „numeroase picioare în fund”²³.

Scrisoarea din 16 aprilie, tot de la Odesa, adaugă o notă și mai descurajată față de întorsătura defavorabilă luată atât de insurecția grecilor, cât și de celelalte mișcări liberale (ca aceea din Piemont), pe care autorul – cum vom vedea mai departe – le simpatiza în mod evident. Răspunzând unei ironii a lui Revilliod, care îi trimisese condoleanțe pentru eșecul lor previzibil, Jules Rey notează: „Condoleanțele dumneavoastră au sosit exact la timp. Puteți continua pe același ton nu numai în privința derutelor din trecut și a celor din prezent, dar [și] a celor ce mai urmează, căci – scrie el implicându-se în evenimente – suntem bătuți din toate părțile și se pare că [dușmanii – n.ns., Al.-F. P] nu se vor opri pe o cale atât de frumoasă. Dimpotrivă, totul arată că fierul va fi bătut cât e cald” – aluzie transparentă la intervențiile represive ale forțelor conservatoare ale timpului, precum aceea împotriva insurecției din Piemont, despre a cărei înfrângere Rey aflase – cum precizează el însuși – de la un „feldyäger” „sosid de la Laybach”²⁴.

Tonul pesimist din aceste epistole lasă, pentru scurt timp, locul unei perspective exagerat de optimiste, atunci când, Rey se face ecoul zvonurilor care circulau despre presupusele succese înregistrate de eteriști în Principate. Într-o scrisoare tot nedată, dar trimisă între 16 aprilie și 18 mai 1821, el îl înștiințează pe Revilliod, că grecii cuceriseră, cu „destulă vitejie”, „provincii fără apărare, precum Valahia și Moldova”, după care, fără a mai zăbovi să cucerească fortărețele

²² [...] *Ipsilanti cadet est arrivé de Jassy pour recruter des hommes et de l'argent mais la patriidas [„patria”] n'entend plus sa voix chacun se bouche les oreilles et il pourra crier longtemps comme demosthène [urmează un cuvânt grecesc, ilizibil] personne ne l'écouterà car il n'y a pas de plus mauvais sourds que ceux qui ne veulent pas entendre* [...].

²³ [...] *Il n'y a pas [que ces] pauvres Grecs que je chérissais tant sur lesquels je fondais de si belles espérances qui sont aujourd'hui tout à fait dégrisés et qui ont la queue cuite d'une jolie manière. Vous savez qu'en suite de ce découragement, les armes, fusils, pistolets, & sabres ont subi une baisse de 70 p<our> % que leur Ephore Mavro a reçu des autres grecs en quarantaine une roulée de coups de canne accompagnée de nombre de coups de pieds au cul* [...].

²⁴ [...] *Vos condoléances sont arrivées très à propos. Vous pouvez continuer sur le même ton nonseulement pour les déroutes passées & présentes mais encore par provision pour celles à venir car nous sommes battus de toutes parts et il ne paraît pas que l'on s'arrête en si beau chemin. Au contraire toute annonce que l'on se dispose à battre le fer pendant qu'il est chaud et que du nord au midi on va nous tricotter les côtes d'importance. Aussi nous portons déjà l'oreille bien basse* [...].

de la Dunăre, „traversaseră curajos fluviul”, ocupând „un ținut fără apărare” (nenumit), ajutați de mai mulți geniști, printre care și francezi²⁵.

Același optimism nefondat, ceva mai rezervat, totuși, transpare și din misiva din 18 mai. Rey notează aici că grecii „par să reziste turcilor [iar] de câteva zile se vorbește chiar de o mare victorie obținută împotriva acestora”, în condițiile în care, „fără artilerie și cavalerie, în număr de 7 m[ii], au ucis 8 m[ii] de oameni, au luat 40 de tunuri, au făcut 9 m[ii] de prizonieri, împrăștiind restul armatei [turce] de 9 m[ii] de oameni”. „Vedeți [așadar] – încheie el – că loviturile lor sunt lovituri de maestru”²⁶. Faptul că grecii suferiseră totuși o „mică scărămăneală” „la Galați”²⁷ nu avea, pentru autor, nicio însemnătate în comparație cu marea victorie (inexistentă) pe care i-o povestise patronului său. Ea, această – chipurile – exorbitantă biruință, părea să răscumpere, într-un fel, tristețea încercată față de „nefericitul la revedere” (*malheureux adieu*) – cum scrie el câteva rânduri mai sus – care a trebuit spus „acestor bune comoții [adică revoluții – n.n.s., Al.-F. P] care au făcut să tremure Europa până în fundamentele ei [adânci]”. Eșecul lor va readuce existența la monotonia ei de dinainte. „Preț de 2 sau 3 ani – se lamentează Rey – vom recădea în apatia atât de dezolantă pentru o inimă delicată, fără noutăți, fără schimbări și, prin urmare, fără dispute în contradictoriu. O viață mai rea decât moartea”, exclamă el pe un ton pesimist²⁸.

Descurajarea lui Rey – puțin retorică, totuși – era alimentată și de starea proastă a afacerilor, care sufereau din cauza interdicției Porții de a admite tranzitul prin Strâmători a corăbiilor cu grâne. „Suntem foarte curioși să știm – îi scrie el lui Revilliod în aceeași epistolă – cât va mai dura această măsură care interzice trecerea grânelor și le consemnează în port. Până atunci, afacerile suferă și, în acest

²⁵ Iată acest fragment integral: [...] *En attendant les Grecs conquièrent assez vaillamment des provinces sans défense telles que la Valachie et la Moldavie. Comme les guerres des peuples rendent les forteresses inutiles (à ce qu'ils ont entendu dire) ils ont jugé inutile de prendre celles qui sont sur le Danube et sans s'y arrêter ont courageusement traversé ce fleuve en présence [puncte de suspensie în text] d'une contrée sans défense. Comme il leur manquait des hommes de Génie ils ont enrolé Mrs Caulet, Durb[...] et plusieurs autres français dont la ville se trouvera soulagée [...] le Co<m>te [Langeron] dit que c'est dommage du peu. Il regrette qu'on lui ait défendu de donner des passeports – Quelques soient les bouleversements de notre pauvre Europe, l'ordre de la nature n'en est cependant pas dérangé pour cela [...].*

²⁶ [...] *L'affaire des Grecs est notre dernière ressource mais là non plus il n'y a rien à dire puisque nous sommes tous du même sentiment: il semble qu'ils font mine de résister aux Turcs on parle même depuis plusieurs jours d'une grande victoire qu'ils doiv<en>t avoir remportée sur ceux ci où sans artillerie ni cavalerie & au nombre de 7/m. ils leur ont tué 8/m hommes pris 40 canons, fait 9/m prisonniers & dispersé le reste de l'armée consistant en 9/m h. vous voyez que leurs coups d'essai sont des coups de maitres [...].*

²⁷ *Ils ont eus cependant comme v<ou>s savez une petite étrillée à Galatz. C'est dommage du peu [...].*

²⁸ [...] *Pour la politique nous sommes on ne peut plus malheureux [,] adieu [à] ces bonnes commotions qui faisoient trembler l'Europe jusque dans ses fondements. Nous allons pour 2 ou 3 ans retomber dans une apathie désolante pour un coeur sensible plus de nouvelles, plus de changements et par conséquent plus de disputes. C'est une vie pire que la mort. [...].*

moment, sunt ca și moarte”²⁹. Între timp, continuă el, grecii din Odesa nu fac decât „să-și plimbe principiile de dimineață pună seara”, ceea ce provoacă uneori și accidente, cum a fost ciocnirea (evitată de puțin) cu trăsură „alteței sale Sutziene”, scrie ironic Rey, referindu-se, probabil, la fostul principe al Moldovei, Mihai Suțu, refugiat în Rusia după dezavuarea Eteriei. „Contele [Langeron] – conchide autorul – s-a săturat până peste cap de acești oameni de treabă, însă continuă să se prefacă a fi bine dispus (*continue à faire bonne mine à mauvais jeu*)³⁰.

La 1 iunie, Rey pare a-și da seama că tot ce auzise până atunci despre campania grecilor nu erau decât baliverne, deoarece îi scrie următoarele lui Léonard Revilliod: „[...] Iertați-mă dacă astăzi voi fi scurt, dar căldura, praful și noutățile contradictorii, de toate culorile, care ne zgâlțâie cât e ziua de lungă mă buimăcesc. Dar-ar Dumnezeu ca toate astea să ia sfârșit, căci altfel voi recădea într-o a doua copilărie. Rezumând toate prostiile care ni se debitează, se pare că turcii vor plăti până la urmă grânele de care au nevoie, grecii sunt ruși, atât în Levant, cât și în Ponant, în nord, ca și în sud și, în ciuda faptului că în fiecare zi ni se dau false alarme de război, acesta nu este atât de aproape de a izbucni, așa cum ar vrea ei [...]”³¹.

Lehamitea lui Rey de a mai reproduce tot ce auzea despre evenimentele în curs transpare și din epistola din 22 iulie 1821. El afirmă aici că nu sunt noutăți de la Constantinopol și că la Odesa „toată lumea a obosit să mai creadă într-un război”, singura veste sigură (fiindcă oficială) fiind „moartea lui Bonaparte”. În rest, încheie el, nu mai există vreo știre care să merite a fi povestită.

Veștile despre ceea ce se mai întâmpla la Odesa și în împrejurimi (de astă dată certe, întrucât erau confirmate de el însuși) reapar în scrisoarea din 2 august. „[...] Ieri seara [adică la 1 august – n.ns., Al.-F. P], la miezul nopții – notează Rey – rachete pornite de pe o corabie din radă, cărora le-a urmat o salvă de artilerie au anunțat sosirea baronului Stroganov, cu întreaga sa suită. A plecat din Constantinopol de 4 zile, iar Poarta, deși i-a refuzat pașapoartele, l-a lăsat să se îmbarce cu mult respect, ceea ce a surprins pe toată lumea – Prin el am aflat că turcii permit navelor încărcate cu grâne să treacă spre Mediterana, iar încărcăturile cumpărate deja de ei sunt primite și se plătesc”. Se spune, mai adaugă el, că flota turcă ar fi fost bătută în Arhipelag (aluzie la operațiunile militare care începuseră în

²⁹ [...] *Point de nouvelles de Constantinople ce qui est désolant on est très curieux de savoir combien aura duré cette mesure de la porte qui prohibe le passage des blés et obligé de les consigner au Capan en attendant les affaires en souffrent – Elles sont dans ce moment absolument mortes [...]*.

³⁰ Iată acest fragment integral: [...] *En attendant nos coquins de Grecs ne font rien, et sont occupés à promener leurs princes du matin jusqu'au soir. William vous aura marqué sans doute comme nous avons manqué nous cogner [...] avec son altesse Soutziene. Le Comte en a jusque par dessus la tête avec ces braves gens et continue à faire bonne mine à mauvais jeu [...]*.

³¹ [...] *Pardonnez moi si je suis si bref aujourd'hui mais en vérité la chaleur la poussière et les nouvelles contradictoires de toutes les couleurs dont on nous ballote tant que la journée dure me rendent comme un hêbété. Dieu veuille que cela prenne fin sans quoi je retombe dans ma seconde enfance. En résumé de toutes les sottises qu'on nous débite il paroît que les turcs payeront bien les blés dont ils ont besoin, que les grecs sont cassés au levant comme au ponant au nord comme au midi et que malgré que tous les jours ils nous donnent de fausses allarmes de guerre elle n'est pas encore si près d'éclater qu'ils le voudroient [...]*.

Grecia continentală și în insule). „Trebuie să vezi chipul triumfător al mulțimii grecilor adunați astăzi la carantină [adică în vamă – n.ns., Al.-F. P.] pentru a-l vedea pe acest ambasador [și] să fii atașat ca noi de această națiune interesantă pentru a-ți da seama cât de sublim este acest entuziasm”³².

Timp de câteva luni, Rey nu îi mai scrie nimic lui Revilliod despre desfășurarea și consecințele „afacerii grecilor”, cum o numea el. La 17 noiembrie 1821, însă, informațiile despre ea reapar, de astă dată neobișnuit de abundente. Genevezul comprimă în relatarea sa evenimente care avuseseră loc la distanță de luni unele de altele, fără a respecta, întotdeauna, cronologia. Bunăoară, el se referă la capturarea de către grecii răsculați a orașului Tripolitza, din Moreea (care, într-adevăr, avusese loc în octombrie 1821), dar „decapitarea celor doi principii Callimachi și a suitei lor”, amintită tot aici (în realitate numai a unuia, marele dragoman Iancu Callimachi, ucis la Cesareea, unde se afla în exil) s-a petrecut nu simultan cu evenimentul menționat de Rey, ci mai înainte, după declanșarea insurecției eteriste în Moldova, când, la Constantinopol, au fost uciși prin spânzurare mai mulți frunțași greci, împreună cu Patriarhul. Tot atunci par a se fi petrecut și „execuțiile nenorociților de valahi, care continuă, câte 30 și 40 în fiecare zi”. În aceeași scrisoare, Rey îl înștiințează pe Revilliod că „ambasadorii europeni încearcă în van să dea sfaturi bune turcilor”, ce nu se încred însă în nimeni. Acești ambasadori erau cei ai Austriei și Angliei, care mediau între Rusia și Poartă, urmărind, cum bine știm astăzi, să obțină din partea acesteia renunțarea la cererea (inacceptabilă pentru Rusia) a extrădării transfugilor greci. Franța nu participa la aceste pertractări întrucât – scrie autorul – „ambasada ei fusese acoperită de dispreț după ultima misiune a D-lui marchiz de Rivière. Sosirea așteptată a D-lui Latour Maubourg ar putea reda [însă] francezilor preponderența pe care au pierdut-o”³³.

³² [...] *Hier soir à minuit des fusées parties d'un bâtiment en rade auxquelles a succédé une salve d'artillerie ont annoncé l'arrivée du Baron Stroganoff avec toute sa suite. Il manque de 4 jours de Constantinople la Porte quoique lui ayant refusé ses passeports l'a laissé embarquer avec beaucoup d'égards même, chose qui a surpris tout le monde — C'est par lui que nous avons appris que les Turcs laissent passer les bâtiments chargés de grains pour la méditerranée les cargaisons déjà achetés par eux se reçoivent et se payent, tout ceci n'a rien moins l'air qu'hostile. En attendant, nos troupes marchent. Il parait que les Turcs ayant pris peur commencent mais peut-être trop tard à devenir traitables. On dit la flotte des Turcs battue dans l'Archipel mais cette nouvelle demande confirmation. Il faut voir la mine triomphante de nos Grecs la foule qui est réunie aujourd'hui en 40me pour voir cet ambassadeur. Il faut être attaché comme nous à cette nation intéressante pour bien juger ce qui cet enthousiasme a de sublime! [...]*

³³ Redăm, în continuare, fragmentul integral: [...] *On parle de la prise importante de Tripolitza en Morée par les Grecs qui ont enlevé la place d'assaut et tout massacré. La flotte Turque est rentrée d'an>s les dardanelles à la vue des armements des Grecs qui sont ressortis de leurs Iles. La flotte a ramené une maladie épidémique qui fait de grands ravages. On travaille avec grande activité dans l'Arsenal il parait que le gouvernem<en>t veut pousser vigoureusement la guerre contre les Grecs pour le printemps. Les deux princes Callimachi et leur suite ont été décapités on craint que cela n'indispose encore davantage la Russie sous la protection de laquelle étoit cette malheureuse famille depuis le traité de Bukarest. Les ambassadeurs Européens cherchent en vain à donner de bons conseils aux Turcs. Ceux ci ne peuvent croire les avis d'infidèles désintéressés et ne se fient à personne on craint que toutes les peines que prend l'Internonce pour faire un rapprochement avec la*

Știrea despre tratativele din capitala Imperiului Otoman care aveau drept scop să împiedice izbucnirea unui nou război ruso-turc revine în scrisoarea din 30 decembrie – ultima în care Jules Rey mai amintește ceva despre evenimentele din 1821 și urmările lor. Revilliod era la Geneva și se pregătea să se întoarcă la Odesa, îmbarcându-se la Marsilia. Asociatul îl liniștește, informându-l că voiajul pe mare va fi unul fără probleme, întrucât „afacerile grecilor” (*les affaires des grecs*), adică, subliniază el, „operațiunile împotriva grecilor” vor fi încheiate, până ce Revilliod va ajunge în Arhipelag. „Cauza grecilor – scrie Rey, referindu-se la eșecul temporar înregistrat de răsculații de pe continent în debutul războiului cu turcii – nu este văzută cu ochi atât de buni cum s-a crezut la început, iar răsculații din Moreea, lipsiți de orice speranță pentru viitor, vor trebui să încline steagul în fața foștilor stăpâni”. La Constantinopol, continuă el, turcii au consimțit la toate cele cerute de „guvernul nostru” (adică rus), cu o singură excepție: insistă asupra predării refugiaților, „în special a familiilor Suțu, Hangerli & Co”. Însă Țarul nu va accepta niciodată o asemenea condiție. Este neîndoielnic, afirmă Rey, că turcii nu vor începe un război pentru atâta lucru. Între timp, trupele lor evacuează Moldova, iar familia Suțu „se spune că a primit ordin să se ducă în fortăreața Bender”³⁴.

Cu aceasta, interesul lui Jules Rey pentru evenimentele care agitaseră spiritele în acel an de cumpănă se topește, scrisorile sale ulterioare ne mai amintind nimic de ele.

Încercând, acum, să comentăm aceste informații din perspectivele anunțate la început, să observăm mai întâi că principala cauză a atenției lui Rey față de răscoala grecilor este strâns legată de afacerile societății pe care o administra. Cum am precizat deja, comerțul desfășurat de firma celor trei genezezi (Rey, Revilliod și D’espine) prin portul Odesei cu țările din apusul continentului trecea, inevitabil, prin Constantinopol. Mai exact, era dependent de libera circulație prin Strâmtoni, folosită constant de autoritățile otomane ca mijloc de șantaj pentru a o îngradi sau chiar anula. De aceea, toată suflarea negustorilor din principalul port al Rusiei de la

Russie [soient inutiles]. L’ambassade française est tombée dans le dernier mépris depuis la mission de Mr le Marquis de Rivière on espère cependant que la prochaine arrivée de Mr. Latour Maubourg pourroit redonner aux français la prépondérance qu’ils ont perdue.

³⁴ [...] *D’après tout ceci nous pouvons juger que la cause des grecs est pas vue d’aussi bon oeil qu’on l’avoit cru d’abord et que les insurgés de Morée dénués de toute espérance pour l’avenir devront baisser pavillon devant leurs anciens maîtres. En tout cas les pavillons Européens navigueront dans l’archipel avec autant de sûreté que jamais et la guerre même continuant ne doit vous donner aucune crainte [...]. Votre retour par mer ne sera vraisemblablement pas troublé car les affaires des grecs seront d’ici là bien avancées si elles ne sont tout à fait terminées – quand je dis les affaires des grecs je m’explique mal & je veux dire les opérations contre les grecs. Car, d’après les nouvelles reçues de C<onstantino>ple il paroît que la Porte a consenti sur tous les points demandés par notre gouvernement. Il n’y en a plus qu’un seul sur lequel elle insiste, ou fait semblant d’insister c’est qu’on lui livre tous les réfugiés Grecs & notamment les familles Suzzo, Hangerli & C. On peut bien s’attendre que notre Empereur magnanime ne consentira jamais à une pareille condition mais il n’y a pas de doute que les Turcs pour une raison [ou autre] n’iront pas commencer une guerre. En attendant, il est constant que leurs troupes évacuent la Moldavie. La famille Suzzo a reçu l’ordre dit-on de se rendre dans la forteresse de Bender [...].*

Marea Neagră urmărea cu maximă atenție tot ceea ce se întâmpla în Imperiu și în capitala acestuia, încercând să prevadă eventualele obstacole care ar fi apărut în calea schimburilor și să ia din timp măsuri de contracarare. În scrisoarea nedatăată dintre 16 aprilie și 18 mai, amintită mai sus, Rey scrie explicit acest lucru: „... Ideile noastre sunt într-atât de absorbite de această politică dată naibii, încât tot ce n-are legătură cu ea devine absolut indiferent. Pentru noi, acest lucru este explicabil, căci ea este de un interes imediat. Pacea sau războiul sunt cele care pot lăsa deschisă sau închisă trapa Constantinopolului, [pot] da frâu liber navigației, paraliza cutare pavilion, pentru a-l favoriza pe altul. În secolul în care trăim – adaugă el, enunțând o adevărată axiomă a afacerilor – pentru a fi un bun negustor, trebuie să fii bun la politică” (*pour être bon négociant il faut être bon politique*)³⁵.

În epoca respectivă, această pricepere de a „citi” mersul evenimentelor era cu atât mai necesară, cu cât afacerile din Odesa treceau printr-o perioadă de accentuat declin. Așa cum a arătat Evrydiki Sifneos, anii 1820-1821 au fost foarte slabi pentru exportul de grâne. Începută în 1816, criza comerțului cu cereale prin portul Odesei, a revenit, după o ameliorare nesemnificativă între 1817-1818, cu și mai mare putere, continuând până în 1822³⁶. Toți negustorii au pierdut atunci mulți bani, ceea ce, în treacăt fie spus, a afectat și campania ăteristă.

Dar nu numai preocuparea pentru bunul mers al afacerilor i-a dictat lui Jules Rey să urmărească atent mersul evenimentelor din acel an. Un imbold la fel de puternic i-a venit și din oarecum neobișnuita lui pasiune pentru *politică* (aflată la antipodul preferințelor lui Revilliod, mai puțin interesat de acest aspect). Cuvântul „politică” revine de nenumărate ori sub pana lui Rey, fie atunci când se plânge că distanța la care se afla asociatul său îl împiedica să mai aibă cu cine „dezbate” (*disputer*) întâmplările din jur, fie când declară că destinderea lui (favorită?) este politica, mai exact, „când se gândește la politică”³⁷. În scrisoarea nedatăată amintită mai sus, imediat posterioară, probabil, celei din 9 martie 1821, Rey îi scrie patronului și asociatului său: „Întoarceți-vă repede ..., dacă nu vreți să uit până și cuvântul *politică*. Este de-a dreptul ucigător – exclamă el – să trăiești într-o asemenea apatie morală”³⁸. O viață ca asta este „mai rea decât moartea” (*C'est une vie pire que la mort*), notează el la 18 mai.

³⁵ Iată citatul întreg: *Nos idées sont tellement absorbées par cette diable de politique que tout ce qui ne s'y rattache pas devient absolument indifférent. Pour nous cela s'explique car elle est d'un intérêt immédiat. C'est la paix ou la guerre qui peuvent laisser ouverte ou faire fermer la trappe de Constantinople, donner libre essor à la navigation, paralyser tel pavillon pour favoriser tel autre. Enfin, dans le siècle où nous vivons pour être bon négociant il faut être bon politique.* În scrisoarea anterioară, aceea din 16 aprilie, Rey enunțase, cu alte cuvinte, aceeași idee: „noutățile pe care le primim din toate părțile și efectul direct pe care acestea îl au asupra afacerilor noastre sunt mai mult decât suficiente pentru a interesa” (în sensul de a fi interesante).

³⁶ Sifneos Evrydiki, *Preparing the Greek Revolution in Odessa in the 1820s: Tastes, Markets, and Political Liberalism*, „The Historical Review/La Revue Historique”, Vol. 11 (2014), p. 167.

³⁷ Precizare din scrisoarea nedatăată de după 9 martie 1821.

³⁸ Idem: *Revenez donc vite nous voir si vous ne voulez que j'oublie jusqu'au mot la politique* [sublinierea autorului]. *C'est vraiment tuant de vivre dans cette apathie morale.*

Nutrită de preocuparea pentru afaceri și de o curiozitate autentică, pasiunea lui Rey pentru politică a fost, cu certitudine, sporită și de simpatiile sale vădit liberale, consensuale cu dorința de a vedea răsturnată starea de lucruri din Europa „Sfintei Alianțe”. Am citat mai sus afirmația sa descurajată din scrisoarea din 18 mai, referitoare la „adio”-ul care trebuia spus, după victoria austrieșilor din Italia, „bunelor comoții care au făcut să tremure Europa până în fundamentele ei adânci”³⁹. Regretul încercat față de dispariția acestor comoții nu era însă numai al unui simplu spectator al evenimentelor. Era dezolarea resimțită de cineva profund implicat în ele, aproape ca un adevărat actor, forțat să asiste neputincios și îndurerat la înfrângerea revoluțiilor în care își pusese atâtea speranțe de schimbare. Expresia acestei emoții participative, prezentă, cum am văzut, în scrisoarea din 16 aprilie („Suntem bătuti din toate părțile”)⁴⁰, este reiterată și în epistola nedată de după 9 martie, când Rey îi scrie lui Revilliod că „sărmanii greci, pe care îi îndrăgea atât de mult” și pe care își „întemeiase speranțe atât de frumoase” erau „complet dezmeticiți”⁴¹ (adică nu mai erau îmbătați de nădejdea biruinței). Tot aici, autorul își dezvăluia mâhnirea de a-i vedea pe dragii lui protejați liberali bătuti și zdrobiți peste tot.

Reversul general suferit de cei pe care îi simpatiza i-a impus genevezului să fie mai prudent în a-și clama părerile iconoclaste. „Opiniile mele – îi mărturisea el lui Revilliod – nu se numără printre cele care pot fi încredințate fără teamă hârtiei. [Știu] că vreți – adăuga el – sau mai degrabă William vrea să mă scutească de a da o raită pe la Tobolsk, iar pentru asta îi mulțumesc din toată inima”⁴². Rey dădea de înțeles că știa ce risc își asumă devoalându-și ideile într-un stat care nu ar fi ezitat să recurgă la cele mai drastice măsuri de reprimare împotriva celor ce le profesau. Aluzia la Tobolsk (aflat, cum știm, în Siberia) o demonstrează. Din fericire, genevezul nu a trebuit să treacă prin experiența, nu mai târziu de câțiva ani, pe care au trăit-o în 1825 „decembriștii”, dar spusele sale sunt elocvente pentru preștiința a ceea ce l-ar fi așteptat dacă nu ar fi recurs la acest act de autocenzură, scriind numai celor în care avea încredere.

Confruntarea, pe care numai perspectiva de astăzi ne-o îngăduie, dintre imaginea fragmentară a evenimentelor din 1821, oglindită de scrisorile lui Jules Rey, și realitatea acestor evenimente arată că genevezul a redat corect cele întâmplate și, uneori, cu spirit critic. Dar cum și de unde a aflat el ceea ce a scris? Întrebarea merită pusă, întrucât trimite la o altă problemă, care poate constitui un subiect de investigație în sine: circulația știrilor într-o epocă plină de frământări revoluționare și de războaie.

³⁹ Vezi, *supra*, nota 28.

⁴⁰ Vezi, *supra*, nota 24.

⁴¹ Vezi, *supra*, nota 23.

⁴² [...] *Mes opinions ne sont pas du nombre de celles qu'on peut sans crainte confier au papier. Vous voulez sans doute ou plutôt William veut m'éviter de faire un tour à Tobolsk & je l'en remercie de tout mon coeur* [...].

Prima constatare în această privință, este că Rey nu menționează mai niciodată sursa / sursele veștilor pe care i le transmitea patronului și asociatului său. Singurele excepții de la această omisiune (socotită de el neimportantă) sunt două: atunci când, în epistola din 9 martie, amintește de căpitanul tocmai sosit dintr-o cursă care îi comunică faptul că baronul „Stroganoff” dezavuase mișcarea eteristă și pe aceea a „boierului valah”; a doua, când, de la acel „feldyäger” venit de la Laybach, află de înfrângerea insurgenților din Piemont și de poziția „din zi în zi tot mai critică” a baronului „Stroganoff” la Constantinopol (scrisoarea din 16 aprilie 1821). Restul veștilor trebuie să le fi redat din auzite. Nu ar putea fi exclusă nici presa, dar faptul că în corespondența lui Rey nu găsim nicio mențiune, oricât de vagă, despre acest mijloc de informare, întărește convingerea că sursele „documentării” sale au fost exclusiv orale. Acest lucru este indirect confirmat, mai întâi, de presupusa știre (menționată mai sus) pe care i-o comunică lui Revilliod despre o așa-zisă cucerire a „Valahiei și Moldovei” de către eteriștii care trecuseră, chipurile, Dunărea fără a se mai obosi să cucerească fortificațiile de malul fluviului (scrisoarea nedată dintre 16 aprilie și 18 mai)⁴³. Știm astăzi că această veste nu avea nici un fundament, ca și aceea (de asemenea menționată mai înainte) despre pretinsa victorie a acelorași eteriști, smulsă unei armate turcești superioară numeric⁴⁴. Este evident că aceste informații false erau produsul nenumăratelor zvonuri care circulau în perioada respectivă, referitoare la ceea ce se întâmpla în Principate, la Constantinopol și în Balcani, hrănite de speranțele iluzorii ale participanților înșiși sau puse în circulație de cei interesați. Din alte surse contemporane, cum ar fi relatarea prințului Gh. Cantacuzino despre campania eteriștilor în Principate, se observă că interstițiul în care scrie Jules Rey aceste lucruri (aprilie-mai 1821) pare a coincide cu un vârf al zvonurilor despre succesele insurecției, care circulau în cele două țări românești și în sudul Rusiei. De bună seamă, rostul lor era de a întreține entuziasmul beligeranților și credința lor în victorie, grav afectate, în luna precedentă, de condamnarea mișcării de către Țar. Pe temeiul acestor zvonuri l-a trimis Alexandru Ipsilanti pe „cneazul” Gh. Cantacuzino în Moldova (la 8 mai 1821), să aducă întăriri în oameni, arme și bani care, pasă-mi-te, l-ar fi așteptat la Iași, și tot pe temeiul lor au crezut cei doi că prezența militară a turcilor în Moldova era nesemnificativă, nepunând în primejdie expediția⁴⁵. Sunt numai două exemple dintr-o suită mult mai numeroasă și diversă de „știri false” (*fake news*, cum le-au numit recent doi istorici greci⁴⁶), care zburau,

⁴³ Vezi, *supra*, nota 25.

⁴⁴ Vezi, *supra*, nota 26.

⁴⁵ Cf. comunicarea noastră intitulată „*La Révolution de la Grèce n'est qu'accidentelle... : an Unknown Version of Prince Gheorghe Cantacuzino's Account of the Action of the Etairia in the Romanian Principalities in 1821*”, susținută la Conferința internațională „*An Epoch Threshold? The Year 1821 in the History of South-East Europe, at Bicentennial*” („Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, 23th-25th September 2021), în curs de publicare.

⁴⁶ Vasis Vlasidis, Costas Chalkis, *Spreading Fake News During the 1821 Revolution for the Contribution of the Balkan Nations* (comunicare susținută la Conferința internațională „*An Epoch*”

în acea perioadă, prin viu grai încoace și încolo, mai peste tot în Europa de sud-est și în Peninsula Balcanică, colportate de nenumărați „agenți”, voluntari sau involuntari. Ele au constituit și sursa din care și-a extras Jules Rey informațiile, până ce și-a dat seama că nu putea pune vreo bază pe ele – dovadă exasperarea pe care i-o împărtășește lui Revilliod în scrisoarea din 1 iunie, provocată de „prostiile” și „falsele alarme cu războiul”, care îl năuceau⁴⁷.

Proiectată de epistolele lui Jules Rey, imaginea evenimentelor revoluționare din 1821 nu este, cu certitudine, una spectaculoasă. Utilitatea ei, însă, ni se pare neîndoielnică. Ea ne arată, în arierplan, cum au fost trăite momentele din acel an de un personaj obișnuit, care – surprinzător sau nu – pare a le fi înțeles foarte exact semnificația – aceeași pe care o împărtășim și astăzi.

Le événements de l'année 1821 dans la correspondance d'un négociant genevois d'Odessa : Jean-Justin (Jules) Rey

Résumé

L'insurrection grecque de 1821, commencée à Odessa, continuée par la campagne de l'Hétairie dans les Principautés Roumaines et, à partir de l'automne, par la révolte des Grecs du continent contre les Turcs, a été attentivement suivie non seulement par les diplomates des Grandes Puissances (Russie, Angleterre, France, Autriche, Prusse), mais aussi par les gens du commun, préoccupés par le même événement pour des motifs divers. Un de ceux-ci a été Jean-Justin Rey (dit Jules), un négociant originaire de Genève, établi à Odessa depuis 1810. Dans sa correspondance avec son associé Léonard Revilliod (lui aussi originaire de Genève et qui vaquait à ses affaires non loin d'Odessa, sur la propriété qui lui avait été loué par les autorités tsaristes en 1809), Jules Rey lui raconte tout ce qu'il entendait dire de divers informateurs ou par les rumeurs qui circulaient dans la ville sur le déroulement de l'insurrection des Grecs dans les Principautés et sur la situation à Constantinople. Au nombre de dix, expédiés du 9 mars au 30 décembre 1821, les lettres de Jules Rey mettent en évidence une perspective très personnelle, à « ras le sol » sur les événements de cette année. Le tableau qu'elles dressent de la situation est très fragmentaire, il est vrai, mais néanmoins très intéressant par tout ce que l'on peut deviner, par son entremise, non seulement des motifs qui ont poussé l'auteur à suivre tout ce qui se passait, mais aussi de ses sympathies politiques et de ses états d'esprit.

Mots-clés: Jean-Justin (Jules) Rey; Léonard Revilliod; insurrection grecque de 1821; Odessa; Constantinople; Stroganoff.

Threshold? The Year 1821 in the History of South-East Europe, at Bicentennial („Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, 23th-25th September 2021), în curs de publicare.

⁴⁷ Vezi, *supra*, nota 31.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a edițiune, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Arhiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

- ATS = Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
 AUAIC = Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
 AUB = Analele Universității „București”
 BA = *Biblioteca Ambrosiana*, Roma, Città Nuova Editrice
 BAR = Biblioteca Academiei Române
 BArchB = Bundesarchiv Berlin
 BAR int. ser. = British Archaeological Reports, International Series
 BBR = Buletinul Bibliotecii Române
 BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României
 BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
 BCU-Iași = Biblioteca Centrală Universitară, Iași
 BE = Bulletin Epigraphique
 BF = Byzantinische Forschungen, Amsterdam
 BJ = Bonner Jahrbücher, Bonn
 BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
 BMIM = București. Materiale de istorie și muzeografie
 BNB = Biblioteca Națională București
 BNJ = Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
 BOR = Biserica Ortodoxă Română
 BS = Balkan Studies
 BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române
 ByzSlav = Byzantinoslavica
 CA = Cercetări arheologice
 CAI = Caiete de Antropologie Istorică
 CartNova = *La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica*, Murcia
 CB = Cahiers balkaniques
 CC = Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
 CCAR = Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
 CCh = *Corpus Christianorum*, Turnhout
 CChSG = *Corpus Christianorum. Series Graeca*
 CCSL = *Corpus Christianorum Series Latina*, Turnhout, Brepols
 CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat*, București, vol. I-V; supl. I.
 CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, vol. II-VIII, 1974-2006
 Chiron = Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
 CI = Cercetări istorice (ambele serii)
 CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
 CL = Cercetări literare
 CLRE = *Consuls of the Later Roman Empire*, eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
 CN = Cercetări Numismatice
 CNA = Cronica Numismatică și Arheologică, București
 CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Louvain
 CSEA = *Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis*, Roma, Città Nuova Editrice
 CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien, De Gruyter
 CSPAMI = Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
 CT = Columna lui Traian, București
 CTh = *Codex Theodosianus*. Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
 Cv.L = Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ERAsturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafiya Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iassiensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= Inscriptions grecques et latines de Novae, Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
ILLPecs	= Instrumenta Inscripta Latina. <i>Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznan
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
JL	= Junimea literară
JRS	= The Journal of Roman studies, London
LR	= Limba română
MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

- MGH** = *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi*, Berlin 1877-
MI = Magazin istoric, București
MIM = Materiale de istorie și muzeografie
MM = Mitropolia Moldovei
MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN = Muzeul Național, București
MO = Mitropolia Olteniei
MOF = Monitorul Oficial al României
Navarro = M. Navarro Caballero, *Perfectissima femina. Femmes de l'elite dans l'Hispanie romaine*, Bordeaux, 2017.
NBA = *Nuova Biblioteca Agostiniana*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC = *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH = Nouvelles études d'histoire
OI = Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG = *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III*, editio altera, Berlin.
PLRE = *Prosopography of the Later Roman Empire*, 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA = Revista arhivelor
RBAR = Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC = Revista catolică
RdI = Revista de istorie
REByz = Revue des Études Byzantines
RER = Revue des études roumaines
RESEE = Revue des études Sud-Est européennes
RHP = *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften*, Viena
RHSEE = Revue historique de Sud-Est européen
RI = Revista istorică (ambele serii)
RIAF = Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB = *Roman Inscriptions of Britain*, Londra
RIM = Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR = Revista istorică română, București
RIS = Revista de istorie socială, Iași
RITL = Revista de istorie și teorie literară
RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapesta
RJMH = The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM = Revista muzeelor
RMD = *Roman Military Diplomas*, Londra
RMM = *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz
RMM-MIA = Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR = Revista Medicală Română
RRH = Revue roumaine d'histoire
RRHA = Revue roumaine de l'histoire de l'art
RRHA-BA = Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
RSIAB = Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl = Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde